

Horváth Attila

Az egyesületalapító Széchenyi

„Mai világban – s csuda, hogy annyi idő kelle
ily egyszerűség kitalálására, – már kiki átlátja, –
hogy egy magányos ember semmi s csak
egyesületeknek van hosszú élete és igazi súlya.”

„Az egyesületi eszme az emberek között a
legnagyobb és egyben legszelídebb erő és hatalom.”
(Széchenyi István)

Az egyesület

Az egyesület (*universitas personarum*) természetes és jogi személyek által önkéntesen létrehozott, hatóságilag engedélyezett és ellenőrzött alapszabályokban megfogalmazott gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális, tudományos, szakmai és egyéb közös célok megvalósítása érdekében létrehozott, önkormányzattal meghatározott szervezettel és önálló gazdálkodással rendelkező társaság, melynek tagjai meghatározott tagdíjat fizetnek.

Az egyesületek általános jellemzői: jogi személyiség (Magyar Magánjogi Törvényjavaslat 43.§.), testületi szervezet, (alapszabály, szervezet) (Magyar Magánjogi Törvényjavaslat 49. és 53. §-ok) a tagság személyhez kötöttsége, (a tagok jogai és kötelezettségei jogutódaikra nem szállnak át.) és a tagok állandó fluktuációja. (A tagok az egyesületből bármikor kiléphetnek.) (Magyar Magánjogi Törvényjavaslat 71.§.).

Az egyesület kifejezetten gazdasági, pontosabban anyagi hasznot célzó tevékenységet nem folytathat. Rendszerint tudományos, művészi, jótékonyági, tágabb értelemben vett politikai célokat követ. Ezért az egyesületek fontos tényezői a társadalomnak, az egyének és csoportok azonosságtudata formálásának, a közvélemény alakításának, hiszen a társadalom életében való részvétel eszközei. Alapítása emberi jog, az államhatalom korlátja. Otto von Gierke (1841–1921) híres német jogtudós minden népnél az egyesületek alakításában látta a nemzeti öntudat legelső megnyilatkozását, a legelső öntudatos nemzeti cselekményt. Olyan demokratikus elveket valósított meg a gyakorlatban, (tagok jogegyenlősége, tisztségviselők választása, elszámoltatása) amelyek az adott ország alkotmányos rendszerében még nem lett volna lehetséges.¹

Az egyesület szervezete az alapszabály alapján közgyűlésből és igazgatóságból áll. A közgyűlésen egyenlő szavazati joggal vehet részt minden tagja az egyesületnek. A közgyűlés választja meg az igazgatótanácsot, amely végrehajtja a közgyűlés határozatait és képviseli az egyesületet.

Az egyesületekre vonatkozó jogi szabályozás részben a közjog, részben a magánjog tárgya. Az egyesületi közjog meghatározza az egyesület keletkezésének, működésének és megszűnésének közjogi feltételeit, valamint a közhatalom felügyeleti jogát. Az egyesületi magánjog viszont azt határozza meg, hogy milyen feltételek mellett léphet az egyesület jogi személyként a magánjogi forgalomba, és hogy életviszonyait milyen szabályok rendezik. Éles elválasztása a két jogágnak ezen a területen nem történt meg.

¹ TÓTH Árpád: *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalom-története a reformkorban.* Budapest, L' Harmattan, 2005. 20. o.

Az egyesülési jog² mint szabadságjog Nyugat-Európában a XVIII. század második felében alakult ki. A XIX. században már szinte valamennyi polgári alkotmány deklarálta az egyesülési szabadságot. Különösen jelentősnek bizonyult az 1831-es belga alkotmány, amelynek 20. cikkelye kimondta: „*A belgáknak joguk van társulatokban egyesülni; ezen jogot nem szabad korlátozó rendszabályok alá venni.*”³

Magyarországon az egyesületek magánjogi jelentőségét sokáig nem ismerték fel. Az első törvények e tárgyban a közjog területén maradva, főfelügyeletről szóltak. (1606. évi 8. tc., 1687. évi 20. tc., 1715. évi 102. tc., 1796. évi 44. tc.) A korabeli rendi jellegű egyesületek közül a vallásos társulatokat, kongregációkat II. József feloszlatta. Az első egyesületi jogszabály az 1795. évi június 23-án 13193. szám alatt kelt helytartótanácsi rendelet, amely szerint az állam főfelügyeleti jogának fenntartása mellett a polgárok egyesületeket szabadon alkothatnak. Ennek ellenére az egyesületek alapszabályait a kormányhoz megvizsgálás és jóváhagyás végett tartoznak felterjeszteni, mert az e nélkül keletkezett egyesületeket tiltott társaságoknak tekintették.

A rendi jog nem foglalkozott az egyesületekkel, ennek megfelelően a reformkori ellenzéki politikusok „*polgári jogoknak tekintették, hogy ami tiltva nincs az a közjó előmozdítása érdekében társulatba állhassanak*”. A bécsi kormányzat azonban gyanakodva tekintett a tőle független kezdeményezésekre. 1836-ban például a kormány betiltotta a diákegyesületeket.⁴ Ezen kívül elvárták, hogy az alakuló egyesületek alapszabályait és programjait nyújtsák be jóváhagyás végett, bár ezt egyetlen törvény sem írta elő. 1842-ben elrendelték, hogy az egyesületi alapszabályokat csak akkor lehet kinyomtatni, ha az egyesület megalakítását a hatóságok már jóváhagyták. Ezt kifogásolta az 1844-ben létrehozott Iparegyesület. A Védegylet és más hasonló egyesületek miatt Metternich már a teljes engedélyezési rendszer és felügyelet irányába tett intézkedéseket, annak ellenére, hogy még a Magyar Kancellária is elismerte, hogy ennek semmilyen jogalapja nincs.⁵

Magánjogi szempontból először Frank Ignác foglalkozott az egyesületekkel. Nem ismerte fel azonban még a valódi karakterisztikáját, hiszen csak annyit ír róla, hogy olyan társaság, amely „*személy szabadságaival*” bír (*hominum consociatio, quae in civitate personae juribus fruitur*).⁶

Az angol klubok példája

Az angol alkotmányos intézmények nagy hatást gyakoroltak az európai kontinens jogfejlődésére, ennél fogva a magyar politikusok, jogászok számára is mintaként szolgáltak.⁷ Széchenyi István is visszatérően Angliából az alábbiakat írta naplójába:

² HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila: *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 491. o. HALMAI Gábor: *Az egyesülés szabadsága*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1990.

³ CONCHA Győző: *Ujkori alkotmányok*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1884. 28. o.

⁴ POMPÉRY Aurél: *Kossuth Lajos 1837/39-iki hűtlenségi perének története kapcsolatban Wesselényi Miklós br. hűtlenségi és az ifjak felségsértési perének történetével*. Budapest, Szent István Társulat, 1913. RÉDEI József: *Magyar tragédia 100 év előtt*. Lovassy László pere és rabságának titkos iratai. Budapest, Századunk, 1938.

⁵ HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog legfontosabb alapintézményeinek története*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 2006. 160. o. HORVÁTH Attila: (szerk.): *Magyar Állam- és jogtörténet*. Budapest, NKE, 2014. 293. o.

⁶ FRANK Ignác: *A közigazság törvénye Magyarhonban*. Buda, Magyar Királyi Egyetem, 1845. I. k. 138–139. o.

⁷ FEST Sándor: *Párhuzam az angol és a magyar alkotmány között a XIII. században*. In: Budapesti Szemle, 261. kötet, 765. szám, 1941. FEST Sándor: *Magna Charta–Aranybulla I-II*. In: Budapesti Szemle, 235. kötet, 682. és 683. szám, 1934. HÁNDEL Béla: *Volt-e párhuzam az angol és a magyar alkotmányfejlődés között a középkorban?* In: Századok, 1992. 123–128. o. LASZLOVSZKY József: *Magna Charta és Aranybulla*. In: BÁRÁNY Attila - Laszlovszky József–PAPP Zsuzsanna: (szerk.): *Angol–magyar kapcsolatok a középkorban*. Máriabesnyő,

„Angliában mégis csupán három dolog az, amit az embernek véleményem szerint meg kell tanulnia, és a többi mind semmi: az alkotmány, a gépek, és a lótenyésztés.”⁸ Természetes módon a legnagyobb magyar számára, amikor elhatározta, hogy Magyarországon is meghonosítja az egyesületi jog intézményét, az első számú példaképül csak az angol klubok jöhettek szóba, közülük is leginkább az 1815-ben alakult londoni United Service Club, de demokratikusabb felfogással és kiadásban.⁹ Angliában ugyanis már a XVI. században kialakultak a klubok csirái: a vendéglőkben rendszeresen találkozók asztaltársaságok. Ezek a társaságok idővel nem csak szórakozni gyűltek egybe, hanem sokszor üzleteket is kötöttek, a találkozásnak teret adó vendéglők és kocsmák pedig raktárként és árubemutató teremként is működtek. A XVIII. század második felére aztán ezekből az üzletelő, szórakozó asztaltársaságokból alakult ki a híres angol klubélet, amelyben minden társadalmi réteg megtalálta a maga helyét a törzskocsmától az előkelő klubig. Utóbbiakba már csak szigorú feltételek mellett lehetett belépni. Amikor Széchenyi István első ízben járt a szigetországban, vendéglátói természetesen az előkelő, zártkörű klubok világába vezették be.¹⁰

Oplatka András azt feltételezi, hogy Széchenyi a club elnevezést annak politikai felhangja miatt elnevezést nem kívánta átvenni, vagyis az egyesület elnevezésével sem a francia forradalom politikai klubjainak, sem a jakobinus kluboknak az emlékét nem akarta a felidézni.¹¹

Viszota Gyula Széchenyi naplójegyzeteihez fűzött magyarázatai szerint a gróf 1814-1815-ben, olaszországi tartózkodása során, Cassiniben ismerte meg a kaszinó¹² fogalmát.¹³ A névválasztásról Széchenyi egy 1825-ben keletkezett feljegyzésében csak ennyit mondott: „Anstatt Clubb würde es Casino heissen.”¹⁴ A Világban pedig csak ennyit ír: „mert valami nevének csakugyan kelle lenni, Casinónak kereszteltük.”¹⁵

Nemzeti Casino

Attraktor Kft., 2008. I. köt. 203–221. o. NÉGYESSY Árpád: *Magna Charta 1215–Bulla Aurea 1222*. In: New Hungarian Quarterly, 1965. 134–145. o. SZÁNTÓ Sámuel: *Az aranybulla keletkezése összehasonlítva az angol magna chartával*. In: Erdélyi Múzeum, 1881/5. 129–159. o. CONCHA Győző: *Az angolos irány politikai irodalmunkban a múlt század végén*. In: Erdélyi Múzeum, 1881/2. 33–44. o. SAYOUS, Édouard: *Histoire des Hongrois et de leur littérature politique de 1790 à 1815*. Paris, Germer–Baillièrre, 1872. BARICS Adalbert: *Dissertatio statistica de potestate exsequente regis Angliae*. Pest, typ. Patzkó, 1790. ARANKA György: *Anglus és magyar igazgatásnak egyben-vetése*. Kolozsvár, Nyomtatott Kolosváran Hochmeister Márton ... által, 1790.

ANDRÁSSY Gyula: *Anglia és Magyarország alkotmányos fejlődése*. In: Budapesti Szemle, 1927. 161–178. o.

⁸ 1815. december 13. Anglia

⁹ SZÉCHENYI István: *Napló*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1978. 472. o.

¹⁰ NOVÁK Béla: *Fővárosi Kasinók a XIX. században*. In: Budapesti Negyed, 2004/4. 90. o. SZÁNTÓ György Tibor: *Klub- és társasélet Angliában*. In: História, 1993/2. 3–5. o.

¹¹ OPLATKA András: *Széchenyi István*. Budapest, Osiris Könyvkiadó, 2005. 170. o.

¹² A „casino” szó olaszul házikót jelent és érdekes magyarázatot találhatunk a Hasznos Mulatságok című folyóirat 1829-es számában, hogy miért hívták így ezeket a köröket. E szerint a híres itáliai Monte Cassino bencés kolostoráról nevezték el őket. Itt ugyanis már a kora középkor óta gyógyítottak a tudós barátok az általuk készített balzsamokkal és a közelben fakadó gyógyvízzel. Messze földről érkeztek a gyógyulni vágyók, akik az itt eltöltött idő alatt élénk társasági életet éltek, melyet hazatérésük után is folytatni kívántak, ezért kis társasköröket hoztak létre, amelyeket a kolostor után casinónak neveztek el.

¹³ VISZOTA Gyula: (szerk.): *Gr. Széchenyi István naplói 1814–1819*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1930. I. k. 259. o.

¹⁴ VISZOTA Gyula: (szerk.): *Gróf Széchenyi István naplói (1826–1830)*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1932. III. k. 452. o.

¹⁵ SZÉCHENYI István: *Világ vagy is felvilágosító töredékek némi hiba 's előítélet eligazítására*. Pest, Fűskúti Landerer, 1831. 344. o.

Széchenyi nem egyszerűen valamiféle zártkörű társaság megalapításán fáradozott. Azt szerette volna, ha az arisztokrácia, melyet ő továbbra is az ország vezető erejének tartott, nemcsak egymással érintkezne rendszeresen, hanem a nem arisztokrata, esetleg még csak nem is nemesi származású értelmiséggel is. Ebből az érintkezésből pedig a nemzet számára hasznos eszmecsere alakulna ki.¹⁶ Megfogalmazása szerint „*a Kaszinó tagja lehet minden tisztességes, művelt magaviseletű, feddhetetlen jellemű önálló férfi, ha kaszinói tagul meghatározott módon a szükséges szavazattöbbséggel felvétetik. Politika pártszínezet és osztálykülönbség a tagok felvételénél vagy kirekesztésénél mérvadó nem lehet.*”

Az egyesülés előnyeinek elméleti és gyakorlati bizonyítása Széchenyi István érdeme. Különösen a *Világ* (1831) című művében hangoztatta a koncentráció, az erők egyesítése, a társasélet elsajátításának fontosságát.

Széchenyi ezért már az 1825-ös pozsonyi országgyűlés idején egyfajta „*magánkaszinót*” rendezett be gróf Károlyi Györggyel¹⁷ közösen fenntartott szálláshelyén, ahol élénk társadalmi élet zajlott. A titkosrendőri jelentések szerint az itt összegyűlő társaság elsősorban az országgyűlés tárgyalásait kívánta irányítani, és a nemzeti eszmét akarta erősíteni.¹⁸

Az 1825-27-es országgyűlés végeztével Pozsonyból Pestre költözvén hozta létre a 1827-ben a Nemzeti Kaszinót. Segítőtársaival részvényívet köröztek, amelyben 100 forintos befizetéseket gyűjtöttek egy „valódi” kaszinó létrehozására. Széchenyi számára annyira természetes társulási forma volt a részvénytársaság, hogy még a Casinót is ennek megfelelően szervezte meg.

Az aláíróknak Széchenyi személyesen küldött szét egyforma szövegű leveleket, melyben a „*lófuttatás idejére*”, 1827. június 10-ére, a pesti Dorottya utcai Vogel-házba hívja őket a kaszinó megalapítására. Ebből a levélből tudható, hogy a szétküldés idején, 1827 áprilisában, már 164 aláírás gyűlt össze, és még 36-ra volt remény, úgyhogy 200 taggal való indulásra számíthattak.

Az alakuló ülésen Széchenyi gróf ajánlatára Brudern József báró¹⁹ elnökölt s a jegyzőkönyvet Döbrentey Gábor vezette. Széchenyi ez ülésen, mint előadó szerepelt, kinek lelkes beszéde után a kaszinó megalkotását elhatározták. Széchenyi céljairól az alakuló ülésen így nyilatkozott:

„... *hogy a Londoni, Párisi, Gráci, Prágai s több casinok példáján, a mi Hazánkban is legyen egy olyan megkülönböztetettebb díszes összegyülekező hely, melyen főbb és előkelőbb s jobb nevelésűek, eszes, értelmes férfiak a társasági rendek mindenik osztályából egymással vagy barátságos beszélgetés végett találkozzanak, vagy többféle politikai ujságokat, mint*

¹⁶ ILK Mihály: *A Nemzeti Casinó százéves története*. Budapest, Franklin Nyomda, 1926. 8–12. o. BÖLÖNY József: *A Nemzeti Casinóról*. In: *História*, 1993/9–10. 20. o. SIMON Zoltán: *A reformkori magyar politikai nyilvánosság és a Nemzeti Kaszinó*. In: *Sic Itur as Astra* 2000. 3. 34. o.

¹⁷ Nagykárolyi gróf Károlyi György (1802–1877) főispán, politikus, mecénás, az MTA tagja. Széchenyi István és Wesselényi Miklós mellett a reformkor egyik legnagyobb formátumú alakja volt. 1825-ben a reformországgyűlésen 40.000 forint felajánlásával egyik alapítója volt a Magyar Tudományos Akadémiának. A Casinónak kezdet óta egyik igazgatója volt. 1828-29-ben gróf Széchenyi Istvánnal Német- és Franciaországot, valamint Angliát utazta be. Országos Magyar Gazdasági Egyesület egyik alapítója, elnöke volt.

¹⁸ VISZOTA Gyula: (szerk.): *Gróf Széchenyi István naplói (1826–1830)*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1932. III. k. XLIII. o.

¹⁹ Brudern József báró (1774–1834) Morvaországból idekerült, de 1791-ben magyar indigenátust kapott családból származott. Elsősorban a hazai ipar fejlesztése terén szerzett érdemeket. Házában több ízben találkoztak a császári udvarral szemben álló ellenzéki hazafiak, de tudósok, művészek, műgyűjtők, üzletemberek is gyakran megfordultak nála. Szívesen segítette a tehetségesnek tartott fiatal művészeket külföldi ösztöndíjakhoz jutni. Széchenyi István céljaival esett egybe az is, hogy Brudern többekkel együtt lóversenydíjat is alapított. Hazafias elkötelezettségéről legszembetűnően tanúskodik 1833. febr. 24-én kelt végrendelete, amelynek értelmében vagyonának mintegy kétharmad részét tehetséges fiatalok kiképzésére kívánta fordítani, akikből egy Pesten felállítandó politechnikum tanárai lehettek volna.

amilyeneket rendszerént a kávéházakban találni lehet, s hasznos gazdasági, tudományos, művészi hónapos írásokat olvassanak. Magokat pedig üres óráikban illendően mulathassák, vagy ha történnék, hogy ezutánra több magyar főúri házak az esztendőnek egy részét itten Pesten töltenék, ezek közül azok, akik külön házat nem tartanak, a Casinóban egyúttal kények szerint való vendéglőt is lelhessenek és így azt, amit az életnek gyönyörűbbé tehetésére nézve idegenben bőven feltalálnak, nálunk hazánkban is lassankint mindinkább pótolva leljék s ez által folyvást többen és többen ide szokjanak... ”²⁰

Széchenyi bejelentette, hogy eddig 175-en jegyeztek 100 forint értékű részvényt és kötelezték magukat arra, hogy legalább három évig teljesíteni fogják befizetési kötelezettségeiket. Az ülés egy tíztagú bizottságra ruházta az alapszabályok, az ügyvezetés és a házirend kidolgozását, a helyiségek és általában az új intézmény berendezését. Csapó Dániel, Döbrentei Gábor (mint jegyző), Erdélyi János, gróf Fekete Ferenc, gróf Haller Ferenc, gróf Károlyi Lajos, gróf Keglevich Gábor, báró Orczy László, gróf Podmaniczky Károly és gróf Széchenyi István lettek a bizottság tagjai, akikhez később báró Wesselényi Miklós is csatlakozott.²¹

Az összegyűlteket Brudern József elnöklete alatt ezután kimondták a kaszinó megalapítását, amelynek ekkor Pesti Casino lett a neve. 1830-tól Nemzeti Casino néven működött.²²

A szabályzat kidolgozása céljából tízfős bizottságot hoztak létre, ebben helyet kapott, mások mellett, Wesselényi Miklós, Döbrentei Gábor,²³ mint jegyző és természetesen az ötletadó Széchenyi. Ő szorgalmazta, hogy az igazgatóság három tagja közül egy háromévenként cserélődjön, ugyanígy a 24 tagú választmány évenként rotálódjon 1/3-os megújulással. Mindezzel azt kívánta elérni, hogy kortársai közül minél többen szerezzenek egy intézményben vezetői tapasztalatot.

A küldöttség több gyűlés után 1828. január 4-én tartott közgyűlésén bemutatta munkálatait, a január 20-i gyűlés megállapította az első 10.000 forintos költségvetést és mindezt helybenhagyták és véglegesen megerősítették a február 3-án és 10-én tartott közgyűlésen. Ezeket választották meg az első – 27 tagú – választmányt és a 3 igazgatót, gróf Berényi Lajost, gróf Fekete Ferencet és gróf Széchenyi Istvánt.²⁴

A Casino minden arisztokratikus színezete mellett is osztály - vagy pártkülönbséget nem ismer. A felvétel kellékei tisztesség, műveltség, feddhetetlen jellem s önállóság. A fent említett célok közül az első megvalósítását segítette elő a szabályzat 5. paragrafusa amely

²⁰ VISZOTA Gyula: (szerk.): *Gróf Széchenyi István naplói (1826–1830)*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1932. III. k. 764. o.

²¹ Nemzeti Casino Alapításáról lásd: Hazai és Külföldi Tudósítások, 1827. II. félév, 186. és 385. o. *Nemzeti Casino-könyv. A Nemzeti Casino szabályai és tagjainak névsora*. 1880. Budapest, Emich és Franklin Nyomda, 1901. 2. o. A szabályzatra vonatkozó iratok az Országos Levéltárban, kancelláriai elnöki iratok. 1828/340, 374, 1829/404. oldal. A Budai Casino Egyesület alapszabályai (1841.) Fol. Hung. 1053.

²² SZÉCHÉNYI Viktor: *Széchenyi István és a Nemzeti Casino*. Budapest, Franklin Nyomda, 1942.

²³ Hőgyési Döbrentei Gábor (1785 – 1851) költő, királyi tanácsos, az MTA tagja, a történelem szó megalkotója. 1825 szeptemberében Pozsonyba ment a császárné magyar királynévá koronázására, itt ismerkedett meg Széchenyi István gróffal. Az országgyűlés után a nemzeti kaszinó és lóversenyársaság jegyzője lett. 1828-ban a felállítandó magyar akadémia rendszabásait átdolgozó országos küldöttség tagja és jegyzője volt; 1830-ban az igazgatóságnak, a társaságot megalakító gyűlésében, tollvivőjévé, az akadémia filozófiai osztályában helybeli első rendes taggá, majd 1831-ben akadémiai titoknokká választották meg.

²⁴ *A Pesti Casino tagjainak ABC szerint való feljegyzése és annak alapjai*. Pest, Trattner és Károlyi Nyomda, 1928. 42. o. *Casino évkönyv. A június 7-én tartott közgyűlés parancsolatja szerint kiadta gróf Széchenyi István és Döbrentei Gábor*. Pest, Trattner és Károlyi Nyomda, 1829. TASNER Antal: (szerk.): *A Nemzeti Casino részvényeseinek névsora*. Pest, Trattner és Károlyi Nyomda, 1835. Jelenkor 1833/14, 18. sz. Jelenkor 1834/11. sz. Társalkodó 1839. február 20. DEMKÓ Kálmán: *Gróf Széchenyi István és a casinók*. In: Szepesi Lapok 1831/49. TÁBORI Kornél: *Széchenyi István az első magyar Klub alapító*. In: Ország-Világ, 1925/27. TAKÁCS Sándor: *Széchenyi kaszinói és Metternich*. In: Budapesti Hírlap. 1929/161.

kimondta: „*A Casino tagja lehet minden tisztességes, művelt magaviseletű, feddhetetlen jellemű önálló férfi, ha casinoi tagul az alább meghatározott módon a szükséges szavazattöbbséggel felvétetik. Politika pártszínezet és osztálykülönbség a tagok felvételénél vagy kirekesztésénél mérvadó nem lehet.*”²⁵

Az egyesületi alapszabály meghatározta a tagfelvétel módját: eszerint a jelentkezőt egy már tagnak felvett személynek az igazgatósághoz benyújtott írásos ajánlása után a jelölt nevét kifüggesztették a hirdetőtáblára, hogy akinek kifogásolnivalója van, az megtehesse észrevételeit. Amennyiben nem merült fel kifogás, a választmány kétharmados többséggel választhatta meg az illetőt. A felvételi, illetve a kizárási procedúra golyóvetés útján történt, a szavazók egyenként léptek abba a szobába, ahol két láda állt, itt szándékaik szerint az igent vagy a nemet jelentő ládába vetették a részükre kiosztott csontgolyókat. Innen származik a korabeli szóhasználatban sokszor alkalmazott „*kigolyózás*” szavunk.²⁶

Ismeretes, Wesselényi Kossuthot is tagként ajánlotta, de Széchenyi féltette tőle a kaszinót, ezért személyesen bírta rá a későbbi államférfit, vonassa vissza az indítványt.

Az arisztokrácia többsége a teleket Bécsben, a nyarakat külföldön és vidéki birtokain töltötte, ezért, hogy Pesten tartózkodjanak, megfelelő színvonalú időtöltésükről kellett gondoskodni. A kaszinó számos magyar és külföldi újságot, folyóiratot járatott, önálló könyvtárral rendelkezett, melynek alapját maga Széchenyi vetette meg, s ahol a korszak legjelentősebb hazai és külföldi alkotásai voltak hozzáférhetőek. A könyvtár a számos felajánlásnak köszönhetően gyorsan gyarapodott, a kezdeti 300 példányszám hét év elteltével már 3 ezer volt.²⁷

A politizálás, a társas felolvasások mellett a jelenlévők számára kitűnő kikapcsolódási, szórakozási lehetőséget kínált az intézmény több játékterme, a gyakran rendezett táncmulatságok, zenei estek, borkóstolók és a vendéglő. A kaszinóban már a kezdetektől fogva élénk társasági élet zajlott, számos bált²⁸ is rendeztek, vasárnaponként tartott zenedélutánjaik pedig városszerte elismertek voltak. A magyar nyelv terjesztésére is alkalmas fórum volt a kaszinó, hiszen itt a magyar lett a „*hivatalos nyelv.*”

A kaszinók kiindulópontjai voltak számos jótékonyági, gazdasági, városszépítő stb. kezdeményezésnek. A Nemzeti Casino működése során a nemzeti és hazafias érzelmeknek mindig hű öre volt, a nemzet örömeiben és gyászában egyaránt részt vett és bár az egyesek és magánosok nyomorának enyhítését saját külön egyleti céljai feláldozásával nem vonhatta feladatai körébe, országos és közcélokra nem fukarkodott filléreivel. Az 1848–49-iki szabadságharc is a nemzeti törekvések pártján találta a Nemzeti Casinót, és midőn a kormány áldozatra szólította fel a hon lakosait, a Nemzeti Casino is sietett összes arany és ezüstneműit, valamint az egyleti ház megvételére félretett 20 000 pengő forintnyi vagyonát önkéntes hazafiúi áldozatul a haza oltárára letenni; hasonlóképp járt el a szegedi árvíz alkalmával.²⁹

Ezen kívül más irányú tevékenységet is folytattak, például segítettek a tagoknak boraikat értékesíteni: minden tag beküldhette lepecsételt palackokban a borát a kaszinó pincéjébe, így lehetőség nyílt arra, hogy megismerjék egymás termését és akár üzletet is köthessenek. A

²⁵ Nemzeti Casino-könyv. *A Nemzeti Casino szabályai és tagjainak névsora.* 1880. Budapest, Emich és Franklin Nyomda, 1881. 56–57. o. (Az 1827-es eredeti szöveg alapján.)

²⁶ Nemzeti Casino-könyv. *A Nemzeti Casino szabályai és tagjainak névsora.* 1880. Budapest, Emich és Franklin Nyomda, 1881. 58. o.

²⁷ FÜLÖP Géza: *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban.* Budapest, Akadémiai Könyvkiadó, 1987. PÁKH Albert: *Kalauz a Nemzeti Casino könyvtárához.* Pest, Trattner Nyomda, 1852.

²⁸ Egyetértés, 1887. január 30.

²⁹ GNEISSE, Bettina: *István Széchenyis Kasinobewegung im ungarischen Reformzeitalter (1825-1848) : ein Beitrag zur Erforschung der Anfänge der nationalliberalen Organisation im vormärzlichen Ungarn.* Frankfurt am Main, Lang, 1990. NAGY Beáta: *Az elit társasélete a klubok kaszinók keretében.* In: *Rendi társadalom - Polgári társadalom.* Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár, 1987. 69. old.

Nemzeti Casino célja nem tehát nem csak a társas élet előmozdítása volt, hanem a kereskedelmet is igyekezett ösztönözni. Széchenyi arra törekedett, hogy a magyar termékeket közvetlenül termelőtől lehessen szerezni. A Casino ezért a kiváló kereskedőket is felvette tagjai közé. A földbirtokosok a Casino pincéjében tarthatták borukat, a kereskedők pedig üzleteket köthettek gyapjúra, dohányra stb.³⁰

Az alapító szándéka szerint a társadalmi élet központjának szerepét volt hivatva betölteni, de a bécsi körökben már egy-két évvel az alapítás után a liberalizmus és a magyarság központi intézményének tekintették.

A Nemzeti Casino stabilitása érdekében 1829-től kezdve hat évre nyitották meg az aláírást az addigi három helyett. A 122 tag révén 15 000 forint vagyonnal rendelkezett akkor a társaság. A részvények árát viszont 100-ról 50-re szállították le. Ennek hatására a Polgári Casino tagjai is csatlakoztak. A Casino tagjainak évi jövedelme összesítve 12 millió forintot tett ki.³¹ A Nemzeti Casino 1833. február 24-i ülésén aláírást nyitott meg saját ház vételére vagy építésére. 500 forintért adtak ki egy részvényt, ennek ellenére két nap alatt 65 000 forintot írtak alá. Ekkor már 424 tagja és 30 750 forint vagyona volt.³² A következő év költségvetése: könyvtárra 1000 forint, heti zenei előadásra 400 forint, budai magyar színházra 400 forint, artézi kútra havi 50 forint.³³

1835-ben gróf Széchenyi felhívta a tagokat, hogy végrendeletükben hagyjanak valamit a Casinónak. Ekkor Tasner Antal volt a jegyző, a bevétel 20 196 forint, a kiadás 18 440 forint, a maradvány 4 900 forint.³⁴

A Nemzeti Casino mintájára az országnak szinte minden részében sorra alakultak meg a különböző társaskörök. Ezekben bár Széchenyi elveivel ellentétben állt, a politika is helyet kapott a falaik között. Legtöbbször a vármegyék ügyeit is itt tárgyalták meg. Itt tartották a hazafias ünnepeket, innen indultak ki a jótékony adakozások, a reformgondolatok.³⁵

³⁰ VILKOVSKY József: *Széchenyi, a kereskedelem és ipar*. Kassa, Grafika Nyomda, 1941. 6. o.

³¹ SZÉCHENYI István: *Világ vagy is felvilágosító töredékek némi hiba 's előítélet eligazítására*. Pest, Fűskúti Landerer, 1831. 231. o.

³² Jelenkor 1833/14, 18. sz.

³³ Jelenkor 1833/11. sz.

³⁴ Jelenkor 1835/9., 50. sz. 1836/14. sz.

³⁵ BÉNYEI Miklós: *Széchenyi István és a Debreceni Polgári Casino*. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve, 1992/19. 153–164. o. FEJŐS Imre: *Az országgyűlési ifjak társalkodási egyesülete*. In: Századok, 123. évf. 1989/3–4. 442–488. o. Széchenyi István : Döbrentei Gábor: (szerk.): *A' Casino részeseinek névsora A. B. C. rendben 's annak alapjai*. Pesten, Trattner és Károlyi Nyomda, 1829–1855. *A' Szilágy Somlyai Casino' részvényesei névsora betű rendel, 's annak alapjai : az ... esztendő ... napján tartott köz gyűlés határozata szerint*. Kolozsváratt, Evangélikus Református Kollégium betűivel nyomtatta Barra Gábor, 1833. *Casinokönyv a' Debreczeni Polgári Casino tagjai' számára : a' Debreczeni Polgári Casinó egyesületiszabályai, tagjai' névsora 's pénztára' állapota*. Debreczenben, Nyomtatott Tóth Lajos által, 1842. *Az Egri Casinói Társaság névsora, alaprajza és szabályai ... évben*. Egerben, az Érseki Lyceum' betűivel, 1845. *A' Fejérvári Casino' részvényeseinek névsora, alapszabályai és rendeletei*. Székes-Fejérvárott, Számmer Pál' nyomtatása, 1838–1852. *A' Rév-Komáromi Casino' részeseinek névsora betűrenddel és annak szabályai*. Pesten, Esztergami K. Beimel J. betűivel, [1837]–1840. *A' M. Vásárhelyi Casino' részvényesei' névsora betű rendel, 's annak szabályai:... tartott közgyűlés' határozata szerint*. Kolozsvárott, Az Ev. Reformatum Kollégium betűivel nyomtatta Barra Gábor, 1835. *A' Ceglédi Casinó szabályai és részeseinek névsora*. Pesten, Nyomt. Trattner-Károlyi betűivel, [1842]–1845. FOLLY Jó'sef: (szerk.): *A' Kaposvári Casino' részeseinek névsora betűrenddel; annak szabályai 's egyéb tudnivalók*. Pécsent, Nyomtatott a' Lyc. Könyvnyomó-intézetében, 1844. GODA Éva: *A reformkori Debreceni Casino története, 1833–1945: társasági élet és művelődés*. Debrecen, DRHE, 2011. *Az Esztergomi Casino 1837-dik év május 22-kén tartott köz össze jövetele alkalmával megállapított szabályai*. Esztergam, Beimel Jó'sef betűivel, 1837. *A Pápai Casino révszvényeseink névsora betűrenddel, annak törvényei s egyéb tudnivalók*. Pápa, Református Főiskolai Nyomda, 1842. *Nagy-enyedi Casino tagjai névsora ... s annak szabályai 1841-ben*. Nagy-Enyed, Református Collegium Nyomda, 1841. LAKATOS Sámuel: *Ötven év a marosvásárhelyi Casino életéből 1833–1883*. Marosvásárhely, Imreh Nyomda, 1886. *A' Budai Casino szabályai, rendeletei és részeseinek névsora*. Buda, Egyetemi Nyomda, 1845. *A Budavári Casino-Egylet félszázados története: 1841–1891*. Budapest, Athenaeum Nyomda, 1891. *A kassai Casino alapszabásai tagjainak névsorával*. Kassa, Werfer

Országos egyesületi felmérés 1848 előtt nem készült Magyarországon, az erre vonatkozó adatokat Pajkossy Gábor későbbi statisztikák alapján becsülte meg. E szerint 1848-ban minimum ötszáz egyesület működött Magyarországon (háromnegyedük 1830 után alakult) és száz Erdélyben (fele 1840 után alakult). Magyarországon 170 településen oszlott meg ez az egyesületi tömeg, melyek többsége a városfejlődés élvonalába tartozott.³⁶

A pesti kereskedők is a Nemzeti Casino mintájára hozták létre 1831-ben a Merkantil Casinót, amely egy ideig a Nemzeti Kaszinóval működött egy épületben. Ellentétben más kaszinókkal, ahol a magyar nyelv uralkodott, itt az érintkezés nyelve a német volt, a szabályzatot és a tagnévsort is németül adták ki. A Merkantil Kaszinó tagjai közé, demonstratív céllal, Széchenyi is belépett. Naplójegyzeteiből kitűnik, hogy a tagságot nem pusztán udvariassági gesztusnak tekintette, valóban rendszeresen megfordult a kereskedők kaszinójában. Példáját azonban több arisztokrata nem követte, valószínűleg azért, mert ez a kaszinó főleg a kereskedés céljait szolgálta, egyik fő funkciója az volt, hogy alkalmas helyszínt szolgáltatson az üzleti tárgyalások lebonyolítására. Erről tanúskodik a szabályzat 4.§-a is, amely kimondja, hogy a ház csak kereskedésre és tárgyalásra használatos, a termekben tilos a dohányzás, pipázás és mindennemű játék. Erre a célra a kaszinó melletti kávéház áll rendelkezésre. Az 5.§ arra int, hogy a kaszinóban csendes beszéd uralkodjék, hogy a tárgyalásokat a hangoskodás ne zavarja.³⁷

Széchenyi által alapított kaszinók alapjaiban befolyásolták az egyesületi a magyar jogot. 1848-as törvényhozók azért nem alkottak önálló egyesületi jogszabályt, mert úgy vélték, hogy ez már kivívott jogosultság, és ezért nem kell konfliktust vállalni a törvényi szentesítéséért. Mivel a rendi jog nem rendelkezett az egyesületekről, ezért a reformkorban „*polgári joguknak*” tekintették az egyesület alapításának jogát, mondván, hogy tiltva nincs, hogy „a

Nyomda, 1832. *A' Kolozsvári Casino' részvényesei névsora betű rendel, 's annak szabályai.* Kolozsvárott, Az Evangélikus Református Kollégium betűjével nyomtatta Barra Gábor, 1833–1869. OPPEL Jenő: (szerk.): *Ceglédi kaszinó könyv: századik esztendő.* Cegléd, Garab Nyomda, 1943. *A' posonyi casino' alapszabályai.* Posony, Posonyi casino, 1837. *A' Zempléni Casino rendszabásai, 's tagjainak névsora betűrend szerint 1832.* Kassán, Werfer Károly, 1832. *A' Kassai Casino' Alapszabásai Tagjainak névsorával betűrend szerint.* Kassa, Kassai Casino, Kassán, Werfer Károly, 1832. *A' Trencsini Casino' szabályai.* [Trencsin]Trencsini Casino, Pressburg : Druck von C. F. Wigand, 1841. *A' Szegedi Casinói Egyesület' rendszabásai.* Szeged, Szegedi Casinói Egyesület, Szegeden : Grün Orbán Örökösei, 1834. *A' Torontáli Casino alapszabályai 's Részesének névsora 1832/3 esztendőre.* Torontáli Casino, Szegeden, Grün Orbán Örökösei, 1833. D. BIÁS István: *A Marosvásárhelyi Kaszinó száz éve: (1832–1932).* Tîrgu-Mures, Benkő Nyomda, 1932. HUDI József: *A Pápai Casinó vendégei a reformkorban.* In: HERMANN István–MEZEI Zsolt: (szerk.): *Két konferencia: a Pápai Művelődéstörténeti Társaság 2004–2005. évi konferenciáinak előadásai.* Pápa, Pápai Művelődéstörténeti Társaság, 2006. GODA Éva: *Társasági élet és művelődés: a Debreceni Casino története 1833 és 1945 között.* Debrecen, Kossuth Egyetemi Könyvkiadó, 2001.

³⁶ PAJKOSSY Gábor: *Polgári átalakulás és nyilvánosság a magyar reformkorban.* Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1991. 16. o. PAJKOSSY Gábor: *Egyesületek a reformkori Magyarországon.* In: *História*, 1993/2. 7. o. BÖSZE Sándor: *Az egyesületek helye és szerepe a magyar társadalom életében a XIX. és a XX. században.* In: *Előadások Vas megye történetéről 2. Vas megyei levéltári füzetek 6.* Szombathely, 1993. BOCZ János: *Egyesületi statisztika Magyarországon.* In: *Statisztikai Szemle*, 1992. DOBROVITS Sándor: *Magyarország egyesületeinek statisztikája.* Statisztikai Szemle, 1935. DOBROVITS Sándor: *Budapest egyesületei.* In: *Statisztikai Közlemények*, 1936. DOBROVITS Sándor: *Társadalmi szervezetek.* In: *Statisztikai Közlemények*, 1938. DOMANICZKY Endre: *Adalékok a magyar egyesülési jog szabályozásához a dualizmus korában.* *Jogtörténeti Szemle*, 2012/1. 1–16. o. ERDŐS Ferenc: *Fejezetek a kulturális egyesületek alapszabályaiból. (1838–1946)* *Kulturális egyesületek Székesfehérváron, 1698–1949.* Székesfehérvár, é. n. KOVALCSIK József: *A kultúra csarnokai: a közösségi művelődés színterei, utópiák, mozgalmak, társadalomszervezés, a művelődési otthonok kialakulása.* Serdián Kft., Budapest, Serdián, 2003. ÓRINÉ FODOR Edit: *Az egyesületi szabadság és fél államiság jelenségének jogi kapcsolata.* In: *Győri tanulmányok*. 20. 1998. PÓR Edit (szerk.): *Magyarországi egyesületek címűtára a reformkortól 1945-ig.* Budapest, Művelődéskutató Intézet, 1988.

³⁷ TÓTH Árpád: *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalom- története a reformkorban.* Budapest, L' Harmattan, 2005. 159. o.

közjó előmozdítása végett társulatba álljanak”.³⁸A magyarországi 1848. évi áprilisi törvények tehát közvetlenül nem foglalkoztak az egyesülési joggal, mert a jogalkotók úgy vélték, hogy ezt a szabadságjogot már a reformkorban is gyakorolhatták. Közvetve azonban 1848. évi 3. tc. 32. §-a az egyéni szabadság biztosításáról szólva, az egyesületi jogot is biztosította.

38

LUKÁCS MÓRICZ: *Néhány eszme az egyesületi jog körül*. In: *Ellenőr*, 1847.